

72 години от възвръщането на Южна Добруджа на България

Иван Радев

Историята на Добруджа си остава винаги неразделна част от нашето минало...

На 7 септември 2012 г. се навършват 72 г. от възвръщането на Южна Добруджа на България. Историята на това събитие няма как да се забрави, защото то носи отпечатъка на своята значимост от времето на Букурещкия мирен договор, сключен през август 1913 г. От тогава 27 г. Южна Добруджа си остава във владение на Румъния. Българо-румънската граница е вече нова и минава от р. Дунав при Тутракан и стига до с. Екрене /Кранево/ при Черно море. България е била принудена да отстъпи територия от 7 500 кв. км. с население от 300 000 души с градовете Силистра, Тутракан, Добрич, Балчик, Каварна и Шабла до Дуранкулак. Още с идването си румънските власти забраняват дейността на българските политически партии и културно-просветни дружества и започват румънизирването на почти всички църкви и училища.

С приетия на 1 юни 1914 г. Закон за устройството на Нова Добруджа много от българите са лишени от граждански права. Мнозина от тях са прогонени от румънското правителство като неблагонадеждни, а имотите им – секвестрирани. С приемането на този закон румънската държава присвоява не само всички държавни земи, но и собствеността на училищата, църквите и банките, а отчасти и селските мери, обявени за „мирински“. Противно на османското и българското вещо собствениците на такива земи са били задължавани насилно да отстъпят безвъзмездно 1/3 от тях на румънската държава. Ако някой от тях са желали да ги запазят е следвало да заплатят дяловете си по максималната им стойност. Върху събрания поземлен фонд започва първият опит за колони-

зацията на Ю.Добруджа.

През 1916 г. Румъния влиза във войната на страната на вражеския лагер – Антантата. Тъй като едно от условията за връщането на Ю.Добруджа не е било изпълнено, на 1 септември 1916 г. България обявява война на Румъния. Съобразявайки се със започналата Първа световна война, румънските колонисти скоро напускат района, дни преди армията на ген. Ст. Тошев да освободи Добруджа. Подплашени, румънците успяват да отвлечат от Ю.Добруджа 88 000 глави едър рогат добитък, 31 000 дребен добитък и хиляди тонове зърнени храни. Зверствата на румънската власт придобиват мащабите на регионален геноцид, като заедно с добитка и пшеницата на Румъния насила са закарани 16 % от населението на Ю.Добруджа. 30 000 добруджанци, възрастни и деца, са третирани като военнопленници и закарани в пленнически лагери в Румъния и Молдова. От тях 70 % почиват далеч от родината си, оставяйки в неизвестни общи гробове на чужда земя.

На 2 декември 1916 г. между България и Румъния се сключва споразумение, според което в Ю.Добруджа се установява смесено българо-немско управление. На практика, обаче, това споразумение не се спазва и до края на войната решаваща дума имат германските окупационни власти. Забравяйки, че са съюзници, германските власти започват да извършват изборни реквизиции, да изпращат на Германия хиляди тонове зърнени храни и друго продоволствие. Населението е било докарано до полугладно съществуване. Това довежда до конфликт между ген. Ст. Тошев и фелдмаршал Август фон Макензен. В протестна нота да Хиндбург командващият българската армия подчертава, че в Добруджа германските военни власти се отнасят не като съюзници, а като към завоювана страна. Тогава правителството на Васил Радославов решава да заложи на патриотичното настроение на добруджанци и на недоволството им от германското управление. Това недоволство прераства в подбуда за създаване на революцион-

ни комитети и съвети. И така на 30 август 1917 г. в град Бабадаг е основан Централен добруджански народен съвет. На 16 и 17 септември 1917 г. в същия град се провежда народен събор с около 350 делегати с настояване за присъединяване на цяла Добруджа към България.

Съдбата на Добруджа става още по-неясна, когато на 29 септември 1918 г. се подписва Солунското примирие, с което България е принудена да признае поражението си в Първата световна война. Според клаузите на това примирие българската администрация е следвало да се запази в Ю.Добруджа с присъствие на български войски на границата с Румъния. Надеждите за справедливо решаване на Добруджанския въпрос угасват на 24 ноември 1918 г., когато плановото съюзно командване заповядва българските войски да напуснат Ю.Добруджа. Окупацията и да бъде повечина на съюзническите войски, но без участие на румънските, при условие че съдбата на Добруджа ще се реши на мирна конференция.

В нарушение на солунското примирие, в края на 1918 г. командващият съюзническите войски в Румъния ген. Бертело, позволява на румънските войски да влязат в Ю.Добруджа и да прогонят българската администрация. И така до края на 1918 г., Румъния установява пълен военен и административен контрол на региона с изключително брутално отношение и репресии към българското население. Независимо от неблагоприятното развитие на събитията, надеждите в България за по-справедливо решаване на Добруджанския въпрос не угасват. Надежда предизвикват коментарите на американския полковник Хауз, в които се казва, че България трябва да получи Ю.Добруджа, защото Румъния ще владее Бесарабия, С.Добруджа и Трансилвания. Независимо от това в международно отношение за решаване на Добруджанския въпрос в по-благоприятни условия си остава Румъния.

При определяне на границите между България и Румъния надделяват съображенията на Великите сили – победителки. Решаваща ро-

ля в това отношение има Франция и нейните евростратегически планове на Балканите, в които Румъния заема централно място. Изложението от българската делегация етнически, икономически и исторически доводи срещу проектодоговора за българо-румънската граница, остават без внимание. Наложеният на България Ньойски договор, 1918 г. се подписва Солунското примирие, с което България е принудена да признае поражението си в Първата световна война. Според клаузите на това примирие българската администрация е следвало да се запази в Ю.Добруджа с присъствие на български войски на границата с Румъния. Надеждите за справедливо решаване на Добруджанския въпрос угасват на 24 ноември 1918 г., когато плановото съюзно командване заповядва българските войски да напуснат Ю.Добруджа. Окупацията и да бъде повечина на съюзническите войски, но без участие на румънските, при условие че съдбата на Добруджа ще се реши на мирна конференция.

Между двете световни войни болезненият Добруджански въпрос присъства неизменно под една или друга форма в сложните и неразрешими проблеми на Балканите. Той е основната тема на двустранните българо-румънски политически отношения, в които се открояват два основни въпроса – първият се отнася до мирното възвръщане на Ю.Добруджа на България, а вторият включва т.нар. висящи въпроси между България и Румъния. Те засягат преди всичко положението на българските малцинства в Румъния, най-вече в Южна и Северна Добруджа. От страна на българското правителство и обществеността са правени редица опити за облекчаване положението на българското население, останало в границите на кралство Румъния. През 1922 г. започват българо-румънските преговори за ограничаване правата за ползване на българските имоти – един от основните въпроси между двете държави. Изнервено от протаканите 11 години преговори, българското правителство изпраща през декември 1933 г. меморандум с конкретни искания за разрешаване на вися-

щите въпроси между България и Румъния, а именно: българите в Ю.Добруджа да бъдат оземлени наравно с другите граждани на Румъния; да бъдат открити училища на български език за българите в Румъния, съгл. Чл.9 и чл.10 от Договора за малцинствата; конфискуваните имоти на българските училища да бъдат върнати; да се отворят наново закритите български църкви и конфискуваната църковна собственост да бъде върната; да се освободят българските къщи в южна Добруджа, заехти от румънските колонисти; да се върне „третината“ от земята на българите; да се сложи край на произвола на местната администрация, на арестите и репресиите и безправното третиране на българите в Северна и Ю.Добруджа. Скандалите и преговорите между двете правителства по висящите въпроси продължават. Независимо от неблагоприятното развитие на събитията, надеждата в България за по-справедливо решаване на Добруджанския въпрос не угасва, а продължава с по-отговорно настояване.

На 27 юли 1940 г. министър-председателят на българското правителство проф. Богдан Филев и Иван Попов, външен министър, са поканени на среща с Адолф Хитлер в резиденцията му в Залцбург. Делегацията отпътува на 26 юли 1940 г. със самолет от София до Виена, където ги посреща пълномощния министър на Германия в София. На следващия ден отпътуват с влак за Залцбург. Там българската делегация е посрещната с официална церемония. Първият разговор е с Рибентроп, министър на външните работи на Германия. Той говори за цялостната политика на Германия. И двете държави желаят мир на Балканите. Относно България Рибентроп се позовава на оценката от Хитлер, според когото пътищата за Румъния са два: румънците да разтакават и отлагат преговорите, което означава за тях катастрофа и вторият – да се споразумеят със съседите.

Германците на споделят исканията на румънците всички въпроси на Балканите да се решават едновременно. Те са против това. Румънците,

обаче, продължават упорито с аргументите си за Балчик и крайбрежната ивица. С преминаването на част от западната граница на Ю.Добруджа към България остава по-малка крайбрежна ивица за Румъния, отколкото на България – 240 на 290 км. В полза на българите. За тях решението си остава несправедливо, защото по това време Румъния притежава население от 15 млн., а България е с 5.5 млн. Вследствие на тези и още много други причини, като този, че районът около Балчик и салият Балчик от икономическа гледна точка не е представлявал никакъв принос за България, но за кралската особа е загуба от изключително значение, защото Балчик бил място за поклонение, където сърцето на кралица Мария е погребано в Двореца, построен специално за нея.

След тези обсъждания българската страна излага проблема за Ю.Добруджа с основание – заграбеното да се върне на България. Българите обосновават исканията си с уговорката, че няма да водят пазарлъци с румънците, макар румънските управляващи да са готови на известен компромис с териториални отстъпки за сметка на Силистра и Балчик.

След обяда следващата среща е с Хитлер. Участват външните министри и посланици на двете държави. Хитлер повтаря голяма част от това, което е казал Рибентроп и добавя, че Румъния не може да задържа земи, които не е спечелила на бойното поле. За краля на Румъния друго спасение няма, освен да отстъпи. Хитлер е чувствал моралното задължение да помогне на България, пострадала заедно с Германия. При споменаване на факта, че сърцето на румънската кралица Мария е в Балчик, Хитлер отсича: „Не може да се говори за сърце, когато могат да падат глави на крале.“ Няма как! Българите наблягат на това, че си искат отново незаслужено с натиск през 1913 г. Аргументите им се приемат за разумни и Хитлер заръчва на външния министър Рибентроп въпросът да бъде решен така, както е казал.

На 5 юли 1940 г. Рибентроп изпраща телеграма до Фабициус, герман-

ски пълномощен министър в Букурещ, с настояване да се започне незабавно изтегляне на Румъния от Ю.Добруджа. От 19 август 1940 г. преговорите продължават по – сериозно в град Крайова и завършват с подписването на Крайовския мирен договор на 7 септември 1940 г. Договорът е подписан от упълномощени от държавния глава: от българска страна Светослав Помянов, пълномощен министър на България в Румъния и Теохар Папазов – народен съдия. От румънска страна подписват Александър Крециану, пълномощен министър и Жорж Мейтани, юридически съветник в Министерството на външните работи на Румъния.

По подготовката на договора са работили български специалисти от различни области, между които значимо място е имал генерал Георги Попов, предводител на Трета българска армия, която завзема възврънатата територия на Ю.Добруджа. От 11 септември 1940 г. МС на царство България назначава ген. Г. Попов за управител на възврънатата завинаги на България Ю.Добруджа.

Вече 72 години изминаха от това събитие, което носи отпечатъка на един изстрадан факт с различно отражение в живота и психиката на българите от северна и южна Добруджа. С изключителна радост, възторг и признателност, балчиклии първи посрещат свободата на 21 септември 1940 г., като ден от приказките, донесена им десантния отряд с кораба на варненските моряци.

За българите от Северна Добруджа тази новина беше огорчение и голяма тъга. Те бяха принудени да напуснат родното си място и тръгнат към неизвестното за България в най-неподходящото време, в късната дъждовна и мразовита есен на 1940 г. Последствията от това преселение промениха съдбата на 67 000 българи, подлагайки ги на тежки изпитания, мъки и страдания. Бедите, които изтърпяха и всичко онова, което преживяха хората с изселването, не могат да се опишат от ръката на историята, не могат да се изговорят от човешки глас, трудно могат да се повярват от потомците – нашите наследници. Само пострадали те го знаят и помнят!

Иван РАДЕВ

